

Enrico Caruso. Forrás: Library of Congress, Bain Collection

 Szabó Ferenc János

Tisztelgés a múlt előadóművészei előtt – hommage lemezekről

1. rész

A múlt kiemelkedő személyiségeire való emlékezés szerves része a kultúránknak. Erről tanúskodnak a múzeumok, a könyvtárak, de maga a hangfelvételtörténet is, különösen azok az – „hommage...”, „tribute...”, vagy énekművész esetében „arias for...” című – albumok, amelyek egykori előadóművészek előtt tisztelegnek. Az alábbi háromrészes tanulmányban e jelenséget vizsgálom, az első részben diszkográfiái, a második és harmadik részben pedig tartalmi, előadóművészet-elméleti szempontból – nem elfeledkezve az ilyen típusú albumok kiadói-üzletpolitikai vetületéről sem.^{1,2}

A múlt előadóművészeire emlékező albumok a második világháború után jöttek divatba, nem függetlenül a mikrobarázdás hanglemez (LP) bevezetésétől. Az új médium ugyanis – amellet, hogy új, hosszabb egybefüggő hangfelvételek elkészítésére adott lehetőséget – a technikai változás révén önmagában felvetette az emlékezésnek, a korábbi értékek átmentésének, azaz a kánonformálásnak a kérdését. Magától értődik: az újfajta médiumon a korábban népszerű hangfelvételeket érdemes újra kiadni.³ Ezeket a retrospektív előadóművészet-történeti válogatásokat részben az *hommage*-lemezek előzményeinek is tekinthetjük. Az RCA Victor 1951-ben indította a *Collector's Issue Series* kiadványsorozatát, melyben a cég korábbi felvételeinek újrakiadásai találhatók.⁴ A válogatás szempontjait jellemzi, hogy a néhány klasszikus zenei albumon többek közt Mascagni *Parasztbecsületének* a zeneszerző által vezényelt hangfelvétele, Rachmaninov *2. zongoraversenye* szintén a zeneszerző előadásában, valamint egy Caruso-lemez kapott helyet.

A jazzlemezek területén igen hamar felismerték a régi hangfelvételek újrakiadásának fontosságát. 1953-ban indult a Jazz Archives Series (Amerikában a Riverside Records, Angliában a London Records márkán), melynek lemezein többek között az 1943-ban elhunyt Fats Waller zongoraművész, az 1941-ben elhunyt Jelly Roll Morton zongoraművész, vagy az 1939-ben elhunyt Ma Rainey énekes felvételei szerepeltek.⁵ A CBS pedig három háromlemezes albumot adott ki Jazz Archive Series – Jazz Odyssey sorozattal 1964-ben, New Orleans, Chicago és Harlem jazztörténetéről, 1917 és 1947 közti hangfelvételekből.⁶

E sorozatokhoz képest viszonylag későn, 1966-ban indult el a klasszikus zenei archív vokális hangfelvételeket újrakiadó *Lebendige Vergangenheit* LP-sorozat.⁷ Az új médiaformátum a klasszikus zenében gyakoribb hosszabb zeneművek egyben történő rögzítését és lejátszását tette lehetővé, így a klasszikus zenében inkább új felvételek készültek új előadókkal. A múlt hangfelvételei és előadóművészei kevésbé voltak piacképesek – talán az egyetlen kivétel Enrico Caruso, akinek hangfelvételei az 1950-es években is újabb és újabb kiadásokban jelentek meg.⁸ Talán nem véletlen, hogy éppen őhöz kapcsolódnak az első klasszikus zenei *hommage*-lemezek is.

Az általam ismert két legkorábbi ide vonatkozó hanglemezt Enrico Caruso művésze ihlette: az előadó mindkét lemezen Mario Lanza, aki az 1951-ben bemutatott *The Great Caruso* című hollywoodi játékfilmben (rend.: Richard Thorpe) el is játszotta a korábbi olasz énekes szerepét. 1950-ben jelent meg a film hangfelvételeiből válogató album, míg 1960-ban az énekes Caruso kedvelt slágereiből készített hanglemezt.⁹ Lanza saját népszerűségét is mutatja, hogy már 1960-ban ő maga is címezettjévé vált Enzo Stuarti lemezének, amit később még két Lanza-*hommage* követett.

Jazz Archive Series. Forrás: Michael Brooks Collection at UCSB

Az 1960-as években ugyanakkor a *bel canto* operai repertoár – többek között Maria Callashoz – füződő reneszánszának hatására elsősorban az olasz kora romantika és annak első énekesei kerültek előtérbe. Az Odeon márkán megjelent *Hommage a La Malibran* című lemez több énekes – Ninon Vallin, Conchita Supervia, Renée Doria, Lotte Lehmann – hangfelvételeit tartalmazza, ezeknek egy része korábbi felvételek újrakiadása. Máig népszerű, CD-n is újra kiadott albumok Joan Sutherland *The Art of Prima Donna* című dupla lemeze 1960-ból, valamint Marilyn Horne *Souvenir of a Golden Era* című, Maria Malibran és Pauline Viardot-Garcia előtt tisztelgő, szintén kétlemezes albuma 1966-ból. Ugyanebben az évben Elisabeth Söderström a 19. századi „svéd csalogány”, Jenny Lind repertoárjáról válogatott egy lemezre valót. Mindhárom album a Decca kiadásában jelent meg, ami tudatos kiadói üzletpolitikát sejtet. E Decca-lemezek sorába illeszkedik Joan Sutherland férjének, Richard Bonyngé-nak két további hasonló tematikájú albuma: a *The Art of the Prima Ballerina* (Decca, 1963) és az *Homage to Pavlova* (Decca, 1972), melyek műsorát a 19. századi balettirodalom kincseiből válogatta össze a karmester.

Az 1980-as évek második felétől kezdve a pre-romantikus énekesek kerültek a múlt előadóművészei iránt érdeklődők homlokterébe. A Harmonia Mundi Händel négy énekesének szentelt egy-egy lemezt az 1980-as évek végén, melyeket később CD-n egy albumba rendezve is kiadott. A kasztrált énekesek legendás hangja sok énekest és lemezkiadót inspirált. A Farinellinek szentelt kiemelkedő mennyiségű lemez háttérben nyilván a róla szóló 1994-es játékfilm sikere állhat,¹⁰ de a barokk divák és tenorok közül is van, akit megidéz napjaink egy-egy énekművésze. Nyilván a népszerű operai repertoár is elősegítette Cyndia Sieden,

Patrice Michaels, Teodora Gheorghiu, Ann Hallenberg, Sabine Devieille Mozart korának ismert énekesei előtt tisztelgő lemezeinek létrejöttét. E lemezek több szempontból is a régizene-mozgalom térnyerésének tanúi. Az idő előrehaladtával egyre inkább kizárólagossá válik a historikus hangszeres együttes alkalmazása, s a műsorokon rendre helyet kap egy vagy több „World Premiere Recording”, ami nemcsak a régizenei repertoár újrafelfedezéséről tanúskodik, hanem jól ismert lemezkiadói üzletpolitika is.

Joan Sutherland és Marilyn Horne 1960-as évekbeli albumai után hosszabb ideig nem találkozunk a romantika énekeseivel ezeken a lemezeken. 1991-ben jelent meg

Joan Sutherland Jenny Lindnek emléket állító CD-je, majd a Decca 2007-ben szinte egymás párkaként bocsátotta piacra Cecilia Bartoli Malibran-albumát és Juan Diego Flórez Rubini emlékének szentelt lemezét. 2011-ben Marietta Marcolini, 2017-ben Gilbert Duprez, 2018-ban pedig az idősebb Manuel García vált egy-egy album koncepciójának alapjává. Az 1990-es évektől kezdve legalábbis a hangfelvételek területén újabb *bel canto* reneszánszról beszélhetünk, viszonylag sok a *bel canto* repertoár és stílus előtt tisztelgő lemez,¹¹ sőt a 2010-es években már a hangszeres előadóművészet territóriumán is találunk *bel canto* lemezeket.¹² Ezek vélhetően már Maria Callas, Joan Sutherland és kortársaik recepciótörténetéhez tartoznak.

Mario Lanza: The Great Caruso (RCA Victor, 1950)
 Mario Lanza Sings Caruso Favorites (RCA Victor, 1960)
 Enzo Stuarti: A Tribute to Mario Lanza (Spin-O-Rama, 1960)
 [különböző előadók]: Hommage a La Malibran (Odeon, 1960)
 Joan Sutherland: The Art of Prima Donna (LP, Decca, 1960, 2 CD-n: 2000)
 Marilyn Horne: Souvenir of a Golden Era – The Sisters Garcia (2LP, Decca, 1966, 2CD-n: DGG, 2008)
 Elisabeth Söderström: Jenny Lind Songs (Decca, 1966)
 The King’s Singers: A Tribute to the Comedian Harmonists (EMI, 1985)
 Robert White: Memories. A Tribute to John McCormack (RCA Gold Seal, 1985)
 Drew Minter: [Händel] Arias for Senesino (Harmonia Mundi, 1987)
 Aris Christofellis: Hommage à Farinelli (EMI, 1988)
 Linda Finnie: Songs of the British Isles in tribute to Kathleen Ferrier (Chandos, 1989)
 Lisa Saffer: [Händel] Arias For Cuzzoni (Harmonia Mundi, 1990)
 David Thomas: [Händel] Arias for Montagnana (Harmonia Mundi, 1990)
 Joan Sutherland: A Tribute to Jenny Lind (Decca, 1991)
 Lorraine Hunt: [Händel] Arias for Durastanti (Harmonia Mundi, 1992)
 Finbar Wright: A Tribute to John McCormack (Columbia, 1993)
 Richard Winsborough: A Tribute To Mario Lanza (Phoenix Marketing Group, 1997)
 Cyndia Sieden: [Mozart] Arias for Aloysia Weber (Glossa, 1999)
 Vivica Genaux: Arias for Farinelli (Harmonia Mundi, 2002)
 Patrice Michaels: Divas of Mozart’s Day (Cedille Records, 2002)
 Andreas Scholl: Arias for Senesino (Decca, 2005)
 Cecilia Bartoli: Maria [Malibran] (Decca, 2007)
 Juan Diego Flórez: Arias for Rubini (Decca, 2007)

Philippe Jaroussky: Carestini. The Story of a Castrato (Virgin Classics, 2007)
 Händel: Arias for Cuzzoni, Durastanti, Senesino, Montagnana (Harmonia Mundi, 2008, újrakiadás)
 Simone Kermes: La Diva – Arias for Cuzzoni (Berlin Classics, 2009)
 Anghela Gheorghiu: Hommage to Maria Callas (Warner, 2011)
 Teodora Gheorghiu: Arias for Anna de Amicis (Aparté, 2011)
 Dmitri Egorov: Il Primo Uomo. Arias for Nicolini (Deutsche Harmonia Mundi, 2011)
 Ann Hallenberg: Farinelli. A portrait (Harmonia Mundi, 2011)
 Ann Hallenberg: Arias for Marietta Marcolini. Rossini’s First Muse (Naïve, 2011)
 Iestyn Davies: Arias for Guadagni (Hyperion, 2012)
 Philippe Jaroussky: [Porpora] Farinelli Arias (Erato, 2013)
 Franco Fagioli: Arias for Caffarelli (Naïve, 2013)
 Piotr Beczała: Heart’s Delight. The Songs of Richard Tauber (DGG, 2013)
 Pablo Heras-Casado: El Maestro Farinelli (Archiv, 2014)
 Matthew Rose: Arias for Benucci (Hyperion, 2015)
 Ann Hallenberg: Arias for Luigi Marchesi – The Great Castrato of the Napoleonic Era (Glossa, 2015)
 Sabine Devieille: Mozart – The Weber Sisters (Erato, 2015)
 Markus Miesenberger: Arias for Silvio Garghetti. The Habsburg Star Tenor (Pan Classics, 2017)
 John Osborn: A Tribute to Gilbert Duprez (Delos, 2017)
 Valer Sabadus: Caro Gemello. Farinelli and Metastasio, Portrait of an unique friendship (Sony, 2018)
 Javier Camarena: Contrabandista [Manuel García] (Decca, 2018)
 Cecilia Bartoli: Farinelli (Decca, 2019)
 Ann Hallenberg: The Farinelli Manuscript (Glossa, 2019)
 Ermolena Jaho: Anima rara [Rosina Storchio] (Opera Rara, 2020)
 Nathalie Stutzmann: Contralto (Erato, 2021)
 Ralph James Bova: A Vocal Tribute to Mario Lanza (Demo-Vox, é.n.)

Forrás: Gramofon – archív

Maria Callas recepciótörténete ugyanakkor explicit módon jelent meg Anghela Gheorghiu *Hommage to Maria Callas* című albumán. Viszonylag ritkák az olyan albumok, amelyek „címezte” olyan előadóművész, aki maga is hagyott hátra hangfelvételeket. Ezek ugyanis magukban rejtik a veszélyt, hogy az *hommage*-albumot összehasonlíttják a korábbi népszerű énekművész hangfelvételeivel. E lemezek előadóművészei ugyanakkor saját imázsukat is építik, amikor nagynevű elődeik előtt tisztelgnek – az egykori kiválóság mellé állítva saját magukat, mint egy közös fotón –, így tett a már említett Mario Lanza és Anghela Gheorghiu mellett Piotr Beczala is Richard Tauber dalait tartalmazó lemezén, vagy Ermolena Jaho a *Pillangókisasszony* ősbemutatója kapcsán hírhedtté vált Rosina Storchiot felidéző CD-jén. S műfajközi átmenetekkel is találkozhatunk: Finbar Wright popénekes John McCormack ír tenor dalai-ból állított össze egy albumot, a King’s Singers pedig a harmincas évek népszerű német vokálegyüttesének, a Comedian Harmonistsnek szentelt egy hanglemezt. Végül talán kevésbé az egykori énekes előadóművészetének, mint inkább személyének és repertoárjának szól Linda Finnie CD-jének címe: *Songs of the British Isles in tribute to Kathleen Ferrier*.

E nagy mennyiségű *hommage*-lemez kapcsán felmerül a kérdés: kik azok az énekesek, akiket még elkerült az „újrafelfedezés”? Van miből válogatni: Aloys Tichatschek, Wilhelmine Schroeder-Devrient, Schnorr von Carolsfeld és Amelie Materna (Wagner énekesei), Enrico Tamberlik és Rosina Stolz (Verdi énekesei) tudtommal még nem keltették fel a lemezkiadók és előadóművészek érdeklődését. Szintén megjegyzésre érdemes, hogy ez a fajta lemezkonceptió elsősorban énekes sajátosságnak tűnik. A régmúlt nagy hangszeres előadóművészeit – leszámítva azokat,

akik zeneszerzők is voltak¹³ – legföljebb virtuóz átírataik révén (pl. Fritz Kreisler¹⁴ stb.) idézik fel korunk előadóművészei, nem jellemző, hogy valaki például Anton Rubinstein előadóművészetét előtt tisztelgő lemezt adna ki.¹⁵ E téren leginkább a *Historically Oriented Performance* új irányzataitól várhatunk friss eredményeket.¹⁶ A magyar hangrögzítés történetében tudomásom szerint még egyáltalán nem volt példa előadóművészeti *hommage*-projektre.¹⁷

¹ A tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A szerző a 2020–2021. tanévben ÚNKP „Tudománnyal fel!” posztdoktori ösztöndíjas, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Ének tanszékének adjunktusa.

² Tülfeszíténé a tanulmány kereteit, ha kitérnék az összes idevonatkozó hangfelvételre, hiszen zeneszerzők, festőművészek, táncművészek, költők egyaránt megjelennek lemezek címében (A Tribute to Charlie Chaplin, *Hommage a Diaghilev*, *Hommage a George Sand* stb.). Hasonlóképpen nem foglalkozom most a számtalan ilyen koncepciójú jazzlemezrel. S bár fontos téma, mégsem tudom tárgyalni a lemezek különböző kiadásainak borító- és kísérszöveg-változatait, hiszen nem minden forráshoz fértem hozzá a kutatás idején.

³ A mikrofon hangrögzítésbe való bevonása után is előfordult – még ha nagyon ritkán is –, hogy új technikával adtak ki régebben készült hangfelvételt. Enrico Caruso néhány hangfelvételét elektromos átjátszásban újra kiadták az énekes halála után, de magyar példát is találhatunk: Környei Béla és Takáts Mihály néhány akusztikus hangfelvétele újra megjelent „elektromos átdolgozásban”.

⁴ A sorozat ismert részeit lásd: https://www.discogs.com/label/599681-Collectors-Issue-Series?sort=year&sort_order=asc valamint <http://www.45cat.com/label/rca-victor-collectors-issue>.

⁵ A sorozat ismert részei és további adatok: <https://www.discogs.com/label/595109-Jazz-Archives-Series> és https://www.discogs.com/label/665878-Jazz-Archive-Series-2?sort=year&sort_order=asc

⁶ Vol. 1. *The Sound of New Orleans (1917–1947)* (3LP, CBS [UK] JC 3L 30, 1963; majd 3LP, Columbia [US] C3L 30, 1964), Vol. 2. *The Sound of Chicago (1923–1940)* (3LP, Columbia [US] C3L 32, 1964), Vol. 3. *The Sound of Harlem* (3LP, Columbia [US] C3L-33, 1964).

⁷ <https://www.preiserrecords.at/de/sampler-lebendige-vergangenheit.html>

⁸ Lásd például az RCA Italiana Caruso-lemezsorozatát 1957-ből, továbbá: Enrico Caruso – *Historische Aufnahmen* (EP, Deutsche Grammophon 30 161 ELP, 1956), Caruso Sings Neapolitan Songs (LP, RCA [Fr] 630 451, 1958; majd EP, RCA [Fr] 75.525, 1959), *The Art of Enrico Caruso* (EP, A-R-C Records [UK] ARC 12, 1962) stb.

⁹ A tanulmányban említett albumok listáserős felsorolását lásd a táblázatban.

¹⁰ *Farinelli* (magyar címe: *Farinelli, a kasztrált*), rend.: Gérard Corbiau, 1994.

¹¹ Például: Lily Pons: *Coloratura Assoluta* (Columbia, 1976), Marcelo Álvarez: *Bel Canto* (Sony, 1991), Kathleen Battle: *Bel Canto* (Deutsche Grammophon, 1993), Renée Fleming: *Bel Canto* (Decca, 2002), Roberto Alagna: *Bel Canto* (Deutsche Grammophon, 2006), Juan Diego Flórez: *Bel Canto Spectacular* (Decca, 2008), Elina Garanca: *Bel Canto* (Deutsche Grammophon, 2009), Vivica Genoux: *Bel Canto Arias* (Erato, 2011), Karin Schmidt: *Bel Canto meets Jazz* (Philology, 2010), *Bel Canto Bully*. *The musical legacy of the legendary opera impresario Domenico Barbaja* (Naxos, 2013), Joyce di Donato: *Stella di Napoli* (Erato, 2014), Dmitri Hvorostovsky: *Songs of Love and Desire* (Universal, 2014), Elena Xanthoudakis: *Jewels of the Bel Canto* (Signum Classics, 2014), Rolando Villazón: *Treasures of bel canto* (DGG, 2015), Diana Damrau: *Fiamma del Bel canto* (Erato, 2015), Jesús León: *Bel canto* (Opus Arte, 2015), Jessica Pratt: *Serenade* (Opus Arte, 2016), Chris Merritt: *The Heroic Bel Canto Tenor* (Decca, 2017), Stephen Costello sings bel canto: *A te, o cara* (Delos, 2018).

¹² Például: Cécile Daroux: *Costa Diva – La Flute Bel Canto* (Continuo Classics, 2013), Carl Czerny, *Bel Canto Concertante* (Naxos, 2015), Rachel Barton Pine: *Bel Canto Paganini* (Avie, 2017), Antoine Tamestit: *Bel Canto – The Voice of Viola* (Harmonia mundi, 2017), Luisa Sello, Bruno Canino: *All’Italiana! Bel Canto for Flute and Piano* (Stradivarius, 2019).

¹³ Például: Vladimir Horowitz: *Homage To Liszt* (RCA Victor Red Seal, 1961), vagy Gidon Kremer és a Kremerata Baltica lemeze, a *The Art of Instrumentation: Homage To Glenn Gould* (Nonesuch, 2011).

¹⁴ Alfred Campoli: *Homage To Fritz Kreisler* (Decca, 1955), Devy Erlih: *Homage a Kreisler* (Ducetret Thomson, 1955), Beverly Somach: *Homage To Kreisler* (Music Heritage Society, 1977).

¹⁵ Ritka kivételnek számít a párizsi Operaház zenekari művészeinek *Hommage a Félix Passerone* című lemeze, melyen (Vega, é.n.) a zenekar kiváló ütőhangszeres művészeinek állítottak emléket.

¹⁶ Lásd például a 19. századi előadóművészet – például Joseph Joachim vagy Camille Saint-Saëns interpretációjának – feltérképezésére irányuló kutatásokat.

¹⁷ Az 1952-ben bemutatott *Erkel* életrajzi film (rend.: Keleti Márton) operaelőadás-részleteinek legnagyobb értéke éppen az, hogy a korszakból fennmaradt operaelőadás-felvételek híján itt tudjuk tanulmányozni a 2. világháború utáni évek magyar operaezenekes-sztárjainak – Gyurkovics Mária, Osváth Júlia, Rösler Endre stb. – interpretációját. Anakronisztikus elvárás lenne bármiféle korhűséget számonkérni rajtuk. Érdemes volna megvizsgálni ugyanakkor a Kálmán Imre életéről szóló *Az élet muzsikája* (rend.: Palásthy György, 1984) című film előadóművészet-történeti vonatkozásait, de ez nem tartozik a tanulmány témájához.